

Walther Schoonenberg (1957) is secretaris van de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad (V V A B). Hij studeerde eerst economie, later kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam.¹ Hij is tevens als architectuur-historicus werkzaam in Amsterdam, doet onderzoek en geeft onder meer lezingen en cursussen over geschiedenis en architectuur van Amsterdam.

De betekenis van Geurt Brinkgreve (1917-2005) voor het behoud van de Amsterdamse binnenstad is nauwelijks te overschatten. Hij, de beeldhouwer, medailleur en kunstcriticus die monumentenzorger werd, begreep als een van de eersten na de Tweede Wereldoorlog de bijzondere waarde van het verkrotte centrum. Hij voerde met succes actie tegen de plannen van de gemeente, die toen nog geheel in de ban was van radicale vernieuwing en verkeersdoorbraken. Bovendien zorgde hij met een eigen bureau voor de restauratie van menig pand dat rijp leek voor de sloop. Veel Amsterdammers kennen zijn naam waarschijnlijk alleen van de Geurt Brinkgreve Bokaal, de Amsterdamse onderscheiding voor de beste renovatie of herontwikkeling van een bestaand gebouw, die elk jaar in december wordt uitgereikt. Walther Schoonenberg geeft in onderstaand artikel een beknopt overzicht van de vele initiatieven die deze markante persoonlijkheid gedurende zijn leven ontplooiden. Hij betoogt dat het aanzien van het huidige Amsterdam voor een groot deel aan Brinkgreve te danken is.²

- 1 Aan zijn afstudeeronderwerp is gewijd: W. Schoonenberg, “Eene omtrekkende beweging.” Een niet gerealiseerd onteigeningsplan van Publieke Werken uit 1919’, *Amstelodamum* 107 (2020) 3, p. 159-178.
- 2 Dit artikel is een korte biografie van Geurt Brinkgreve en is voortgekomen uit de jubileumlezing van Stadsherstel die de auteur gaf in de Amstelkerk op 29 april 2021. Merkwaardigerwijze verscheen er niet eerder een artikel geheel gewijd aan Brinkgreve, behalve dan het speciale nummer van *Binnenstad*, 211 (2005) mei, dat verscheen ter gelegenheid van zijn overlijden. Er is gebruik gemaakt van het archief van het Aalsmeerder Veerhuis, dat overgedragen is aan het Stadsarchief Amsterdam (S A A) en waarvan een deel inmiddels is ontsloten: collectie Geurt Brinkgreve, toeg.nr. 1254. De rest volgt binnenkort.
- 3 A.M. Tung, *Preserving the world's great cities. The destruction and renewal of the historic metropolis*, New York 2001.

KENNISMAKING Tegenwoordig lijkt het vanzelfsprekend om een monumentale stad te koesteren, maar dat was het in Brinkgreves tijd – grofweg in de tweede helft van de twintigste eeuw – nog helemaal niet. Vele historische steden in de wereld werden tot enkele restanten gereduceerd of geheel weggevaagd. De Amerikaanse hoogleraar Anthony Tung wijst er in zijn boek uit 2001 op dat het behoud van de Amsterdamse binnenstad internationaal gezien een zeldzaam voorbeeld vormt van een goed behouden binnenstaat.³ Dat is niet vanzelf gegaan, maar is het resultaat van een gevecht om Amsterdam, waarmee Brinkgreve begon. Dit mondde uiteindelijk uit in de zogeheten ‘stadsherstel-formule’: een realistische strategie voor stadsvernieuwing en herstel van de woonfunctie met behoud van het historische karakter.

Ik mag mij gelukkig prijzen deze bijzondere man te hebben gekend (afb. 1). Ik maakte kennis met Geurt Brinkgreve ergens in 1995 of 1996, ruim een kwart eeuw geleden dus, toen ik toetrad tot de redactie van *Binnenstad*, het blad van de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad (V V A B). Brinkgreve was toen nog

Brinkgreve wijdde zijn laatste artikel voor het tijdschrift *Binnenstad* aan dit boek: G. Brinkgreve, 'Anthony Tung. "Stadsherstel gaf Amsterdam geschenk." De binnenstad onder een internationaal vergrootglas', *Binnenstad* 210 (2005) maart/april.

- 4 J. Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities. The Failure of Town Planning*, New York 1961. De uitgave die ik kreeg was van Penguin Books, 1961. Het boek is een aanval op de modernistische stedenbouw. Belangrijke citaten die Brinkgreve aanstreepte: 'He [Ebenezer Howard, de uitvinder van het idee van de tuinstad - WS] not only hated the wrongs and mistakes of the city, he hated the city and thought it an outright evil and an affront to nature that so many people should get themselves into an agglomeration. His prescription for saving the people was to do the city in' (p. 27); 'Great cities are not like towns only larger; they are not like suburbs in basic ways, and one of these is that cities are, by definition, full of strangers. (...) The bedrock attribute of a successful city district is that a person must feel personally safe and secure on the street among all these strangers.' (p. 39-40).

- 5 G. Brinkgreve (red.), *Alarm in Amsterdam. Het lot der oude binnensteden*, Amsterdam 1956. In het boek is de kaart gereproduceerd die Brinkgreve in 1954 had laten maken voor *Heemschut*, waarin alle verkeersdoorbraken en slopingen waren aangegeven, evenals de dempingsplannen van Kaasjager.
- 6 R. Roegholt, *Amsterdam na 1900*, Den Haag 1993. Richter Roegholt spreekt

secretaris van de vereniging en hoofdredacteur van het verenigingsblad. Hij gaf mij na het gesprek in de bestuurskamer van het Aalsmeerder Veerhuis huiswerk mee naar huis: Jane Jacobs' boekje *The Death and Life of Great American Cities* uit 1961⁴ en zijn eigen boek *Alarm in Amsterdam* uit 1956 (met opdracht!).⁵ De keuze van het eerste boek en dan vooral ook de passages die door Brinkgreve waren aangestreept, getuigen van zijn positie. Hij was niet alleen liefhebber van monumenten, maar ook van de stad als zodanig. Hij was een representant van het nieuwe denken over de compacte stad van de anti-modernisten, een denken dat tegenover de functionele stad van de modernisten stond.⁶

KUNSTENAAR Geurt Brinkgreve werd geboren op 9 december 1917 in een remonstrantse familie in Utrecht. Hij genoot zijn opleiding tot kunstenaar van 1933 tot 1937 aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag. Daar leerde hij eerst het snijden van een acanthusblad uit zacht lindehout; daarna pas mocht hij een beeld van keizer Augustus kopiëren.⁷ Misschien is daardoor wel zijn liefde voor het bouwambacht ontstaan. In 1937 verbleef hij aan het atelier van de Hongaarse beeldhouwer Eduard Telcs in Boedapest om de bas-reliëftechniek te leren, de techniek om met minimale hoogteverschillen volume te suggereren. Daar leerde Brinkgreve ook de kunst om penningen te maken, die hij zijn hele

over een 'omslag in het denken over de binnenstad die zich tussen 1968 en 1975 voltrok' (p. 325) en over een 'hoofdstroom', belichaamd in de dienst Publieke Werken, die 'de-stad-als-product' predikte tegenover de monumentenzorgers en de actievoerders in de buurten die 'de-stad-als-woonplaats' zagen. 'Hun belangstelling groeide van de

traditionele zorg voor het aparte monumentale pand naar de bescherming van het stadsgesicht, het handhaven van het stratenpatroon en uiteindelijk naar liefde voor het karakter van de buurt als geheel.' (p. 318).

- 7 G. Brinkgreve, *Mozaiëk van mijn leven. Herinneringen 1917-2005*, Apeldoorn 2006, p. 25.

2 Geurt Brinkgreve (midden) in Rome, 1940/41. Uit: G. Brinkgreve, *Mozäiek van mijn leven. Herinneringen 1917-2005*, Apeldoorn 2006, p. 49. Brinkgreve staat tussen twee kunstenaarsvrienden: de schilder Salvatore Scarpitta en de tekenaar Eugen Drăguțescu.

leven zou beoefenen.⁸ Daarna was hij terug in Den Haag, maar in 1940-1941 verbleef hij in kunstenaarskringen in Rome (afb. 2). Het begon als een studiereis naar Italië die hij samen met Max Raedeker maakte, maar die door de uitgebroken oorlog eindigde in Rome, waar hij langere tijd verbleef. Daar raakte hij bevriend met de Amerikaans-Italiaanse schilder Salvatore Scarpitta en de Roemeense tekenaar Eugen Drăguțescu. Door het uitbreken van de oorlog kwam hij vast te zitten in Rome, waar hij werd bevangen door de schoonheid van de barokke kerkjes. Ook de fonteinen van Bernini maakten grote indruk op Brinkgreve, wat nog werd versterkt door de stilte van de oorlogsjaren waarin je alleen nog voetstappen en het geklater van de fonteinen hoorde.

Toen eind 1941 het treinverkeer in Europa was hersteld, kon Brinkgreve in het inmiddels bezette Nederland terugkeren, waar

8 Hij maakte twee penningen op het raakvlak met zijn werk als monumentenzorger: penningen met de beeltenissen van Ton Koot en Henk Zantkuijl. De Ton Koot-penning wordt door de Bond Heemschut nog steeds gebruikt voor de jaarlijkse prijs aan hen die zich verdienstelijk hebben gemaakt voor het behoud van erfgoed.

3 Lijnbaansgracht 324-325. Foto Maarten Brinkgreve, jaartal onbekend, collectie Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad. Dit is een tweelingpand met één stoep. Brinkgreve woonde met zijn gezin op de eerste verdieping van nr. 325.

hij zich – door zijn verblijf in Rome tot het katholicisme bekeerd – in december 1943 in Bunnik liet dopen. Zijn vrouw, Sjuwke Kunst, leerde hij kennen op het onderduikadres van zijn broer Henk en diens vriend, de broer van Sjuwke, in Driebergen. Zij huwden op 4 oktober 1944 in Amsterdam, waar Sjuwke was toegelaten tot de kunstacademie. Het paar vestigde zich korte tijd in een woning aan de Amstelkade om vervolgens terecht te komen in een kunstenaars-enclave in de Galerij aan het Oosteinde. Dit was een restant van het Paleis voor Volksvlijt dat later gesloopt zou worden ten behoeve van de Nederlandsche Bank. In september 1944 vonden zij een woning aan de Lijnbaansgracht 325 (afb. 3), met een aangrenzende ruimte in een inpandig pakhuis die als atelier kon worden gebruikt. In de Hongerwinter maakte Brinkgreve van Verkadeblikken noodkacheltjes in ruil voor eten. In die kacheltjes werd al het hout opgestookt

4 Geurt Brinkgreve, verzetsmonument in Badhoevedorp, 1947. Foto Walther Schoonenberg, 2021.

5 Geurt Brinkgreve, penning voor P.J.H.M. van der Does de Willebois, 1953. Uit: G. Brinkgreve, *Schrijvend in 't Aalsmeerder Veerhuis*. Opstellen, Zutphen 1982, t/o p. 104.

9 Brinkgreve, *Mozaïek*, p. VII.

10 Brinkgreve schreef van 1956 tot 1970 artikelen in *Heemschut*. Zie: V. van Rossem, 'Het grote gelijk van Heemschut', in: V. van Rossem en I. Montijn, *Het gelijk van Heemschut. Een eeuw inzet voor erfgoedbescherming*, Amsterdam 2011.

11 Brinkgreve was ook kunstcriticus. Een voorbeeld van zijn werk op dat gebied is de brochure: G. Brinkgreve en Ch. Wentinck, *Kunst of Kitsch*, Amsterdam 1952. Zijn kunstopvatting was, hoe kan het ook anders, conservatief. Wat in deze korte biografie verder ook onderbelicht blijft, zijn zijn politieke opvattingen, met name over de ideeën van de verlichting. In de opvatting van Brinkgreve was Europa ontspoord door de Franse Revolutie, wat onder meer tot uitdrukking kwam in de opheffing van de gilden en het verloren gaan van ambachtelijke vaardigheden. Zijn afkeer van de negentiende eeuw kwam daar uit voort. Zie: G. Brinkgreve, 'Terugkijkend naar de achttiende eeuw', in: *Schrijvend in 't Aalsmeerder*

dat Amsterdammers konden vinden. Het betrof hier ook de houten onderdelen van panden in de Jodenbuurt die leegstonden na de deportatie van hun bewoners.

Brinkgreve schrijft in zijn memoires dat zijn overtuiging ten aanzien van het behoud van de Amsterdamse binnenstad vorm kreeg omstreeks 1954/55. Hij was toen 37 jaar en 'overtuigd Heemschutter'.⁹ Hij was niet alleen lid van de erfgoedvereniging maar trad ook toe tot de redactie van het gelijknamige tijdschrift *Heemschut*.¹⁰ Maar zijn gevoel voor de schoonheid van historische steden was al ontstaan in de oorlogsjaren, in het stilgevallen Rome zonder verkeer en verlichting en in het door de oorlogsverduistering slechts door maanlicht verlichte Amsterdam.

GEVECHT OM AMSTERDAM Na de oorlog was het voor Brinkgreve lastig om van de onregelmatige beeldhouwopdrachten te voorzien in het levensonderhoud van zijn gezin, met inmiddels vier kleine kinderen (afb. 4). Hij begon daarom eind 1953 artikelen te schrijven voor *Elseviers Weekblad*, onder meer over de monumentenzorg.¹¹ Verbijsterd was hij toen hij ontdekte dat van de Voorloopige Monumentenlijst van 1928 in Amsterdam al een kwart roemloos was verdwenen.¹² In een gesprek met de ambtelijke monumentenzorgers van het Rijk hoorde Brinkgreve van de Wederopbouwwet van 1950. Die bood gemeenten de mogelijkheid met financiële steun

van het Rijk zogeheten ‘wederopbouwplannen’ op te stellen met het doel om verwoeste stadsdelen te herbouwen. Brinkgreve begreep dat de wet in Amsterdam een pervers effect zou hebben, namelijk dat de verkeersdoorbraken van het Schema van Verkeersverbeteringen uit 1931, opgenomen in het Algemeen Uitbreidingsplan van 1935, alsnog zouden worden uitgevoerd.¹³ Kort na het vaststellen van de Wederopbouwwet stemde de gemeenteraad in 1953 in met vier wederopbouwplannen, voor de Nieuwmarktbuurt, de Jodenbreestraat, de Weesperstraat en de Oostelijke Eilanden.¹⁴ De vooroorlogse plannen kwamen hierin inderdaad terug, wat betekende dat de binnenstad doorsneden zou worden door verkeerswegen. Bovendien zou een groot deel van de binnenstad, die immers in een slechte bouwkundige staat verkeerde, worden afgebroken.

Al in oktober 1954 hield Brinkgreve een lezing voor de Amsterdamsche Kring, de in 1945 door burgemeester Feike de Boer opgerichte sociëteit van maatschappelijk betrokken Amsterdammers, voornamelijk notabelen. De lezing was een idee van een lid van de Kring, zijn oom Joost van der Does de Willebois, president van het Gerechtshof. Hij steunde Brinkgreve financieel met een maandelijks toelage. Brinkgreve vereeuwigde hem in een penning (afb. 5). Met de lezing voor de Amsterdamsche Kring drong Brinkgreve door tot in het hart van de stedelijke bovenlaag.¹⁵ Hij bepleitte een volksbeweging voor het behoud van het stedschoon, wat volgens *De Waarheid* vreemd klonk in het ‘uitgelezen gezelschap van Amsterdamse notabelen’.¹⁶ Nog geen twee weken later lekten de verkeersplannen van hoofdcommissaris Hero Kaasjager uit.¹⁷ Die plannen behelsden het dempen van de grachten om verkeerswegen en parkeerterreinen te maken. Al waren dit geen officiële gemeentelijke plannen, zij gaven de stellingname van Brinkgreve vleugels.¹⁸ Brinkgreve herhaalde zijn Kringlezing een maand later voor het Genootschap Amstelodamum, nu onder de meer alarmistische titel ‘Gevecht om Amsterdam’.¹⁹

DE OPRICHTING VAN STADSSHERSTEL Het resultaat van Brinkgreves lezing voor de Kring was, dat er in januari 1955 een Comité De Stad Amsterdam werd opgericht, onder voorzitterschap van Jan Six van Hillegom. Die moest de vraag beantwoorden op welke wijze de binnenstad, die in een slechte staat verkeerde, kon worden gerestaureerd. In 1955 stelde Brinkgreve samen met bouwondernemer Huibert van Saane voor dit Comité een rapport op, het *Memorandum ter voorbereiding van een Maatschappij Stadsherstel*.²⁰ Daarin bepleitten zij de oprichting van een soort woningcorporatie zonder winst oogmerk voor de restauratie van woonhuismonumenten in de Amsterdamse binnenstad. Dit idee werd met grote scepsis ontvangen. Men kon zich in de jaren vijftig niet voorstellen dat de uitgewoonde krotten in de binnenstad een nieuw leven als aantrekkelijke woonruimte konden krijgen. Ook in dat opzicht was Brinkgreve een visionair. Zijn eigen woonomgeving, de Lijnbaansgracht, speelde daarin een rol: ‘In onze woning Lijnbaansgracht 325 één hoog had ik de charme van die achttiende-eeuwse volks-

Veerhuis. Opstellen, Zutphen 1982.

Ook Brinkgreves bemoeienis met het welstandsbeleid blijft in dit artikel onbesproken. Zie daarvoor: G. Brinkgreve, W. Röling en M. van Rooy, *Amsterdam verdient beter*, Bussum 1997.

12 Brinkgreve, *Mozaïek*, p. 79

13 W. Schoonenberg, ‘Hoe de Nieuwmarktbuurt werd gered’, *Amstelodamum* 100 (2013) 1, p. 3-23.

14 Het wederopbouwplan voor de Jordaan uit 1956 werd niet door de gemeenteraad vastgesteld. Zie: Het Nieuwe Instituut, Van Eesteren-archief, toeg.nr. EEST.1 10451930. In 1968 berichtte de krant over een ‘Schetsplan sanering Jordaan’: *Het Parool*, 29 augustus 1968. In 1969 gaf de gemeente een folder uit die huis aan huis werd verspreid: *Aan de Jordaan-bewoners*, Gemeente Amsterdam, afd. Stadsontwikkeling, Amsterdam, 1969 (bevat twee kaarten).

15 F. Feddes, ‘Stadsherstel en het herstel van de stad’, in: *Amsterdam Herstel*, Amsterdam 2016, p. 35.

16 *De Waarheid*, 2 december 1954.

17 *De Volkskrant*, 22 oktober 1954.

18 Feddes, ‘Stadsherstel en het herstel van de stad’, p. 37.

19 G. Brinkgreve, *Gevecht om Amsterdam*, lezing gehouden voor het Genootschap Amstelodamum, 30 november 1954, Amsterdam 1954. Van de lezing is door het Genootschap Amstelodamum een uitgave verzorgd.

20 *Memorandum ter voorbereiding van een Maatschappij Stadsherstel*, ongesigneerd typoscript, juni 1955, Archief Stadsherstel. Zie ook: P. Prins, ‘De Amsterdamse Maatschappij tot Stadsherstel. Een niet-winstbeogende Naamloze Vennootschap’, in: G. Brinkgreve e.a., *Phoenix. Verdwijnd of herrijzend Amsterdam*, Amsterdam 2004, p. 37-39.

6 Geurt en Sjuwke Brinkgreve en twee kinderen op de stoep van Lijnbaansgracht 324-325. Uit: G. Brinkgreve, *Mozaïek van mijn leven. Herinneringen 1917-2005*, Apeldoorn 2006, p. 126.

woningen om me heen; versleten, onpraktisch, maar zo harmonisch, dat Sjuwke en ik en onze vrienden het als een ideale woonomgeving ervoeren, ondanks de ongemakken van primitief sanitair en stof van de kachel.²¹ En: ‘Het huis Lijnbaansgracht heeft mij de ogen geopend voor de kwaliteit van het wonen in de Amsterdamse binnenstad’ (afb. 6).²² Hij ontwikkelde het idee om vervallen woningen op te knappen en weer bewoonbaar te maken samen met Ruud Meischke, het eerste hoofd van het in 1953 opgerichte gemeentelijk Bureau Monumentenzorg (BMZ). Sjuwke Kunst, zijn vrouw, herinnerde zich na Brinkgreves dood, in 2012: ‘Meischke kwam ook regelmatig bij ons thuis op de Lijnbaansgracht en wij raakten met elkaar bevriend. Hij zei: “Wat wonen jullie hier toch buitengewoon prettig” en zo is het idee ontstaan.’²³ Dankzij Jan Six van Hillegom werd toch een begin gemaakt met het plan voor Stadsherstel, ondanks de scepsis.²⁴

Om te bewijzen dat het financieel mogelijk was om oude woonhuizen te restaureren, werd een hypothetische exploitatierekening opgesteld voor de panden Amstel 95 en 97. Daaruit bleek wel dat de overheid een ‘onrendabele top’ moest financieren: dat deel van de kosten dat niet in de exploitatie kon worden terugverdiend. Een gesprek met de overheid was dus nodig, vooral om een status van ‘toegelaten instelling volkshuisvesting’ te verwerven. Toen er een delegatie naar de wethouder moest, zei Six: ‘Brinkgreve gaat niet mee. Hij heeft onbeleefde opmerkingen gemaakt over B&W.’ Anderen konden beter het woord doen, vond Six, dan de actievoerder die zich zo kritisch had geuit over het gemeentebestuur. Op 30 augustus 1956 werd de Amsterdamse Maatschappij tot Stadsherstel n.v. officieel opgericht, nu kortweg bekend als Stadsherstel. Brinkgreve was daarbij niet meer betrokken. In zijn afscheidsrede in 2002 vatte hij het als volgt samen: ‘Van Stadsherstel ben ik alleen de natuurlijke vader geweest, wiens vaderschap officieel werd verzwegen. Vóór de geboorte werd hij de laan uit gestuurd.’²⁵ Brinkgreve toonde bij zijn afscheid in 2002 toch wel begrip voor de strategie van Six: ‘Als medebestuurder van Stadsherstel zou ik niet de vrijheid gehad hebben me te mengen in de ideeënstrijd over de sanering van de Jordaan en de Nieuwmarktbuurt.’²⁶

RESTAURATIEBUREAU In 1958 verhuisde Brinkgreve met zijn gezin van de Lijnbaansgracht naar Prinsengracht 686. Zijn werkbureau stond aan het raam op de bel-etage, met uitzicht op de gracht. ‘Met dat uitzicht voor me las ik de stukken van de gemeenteraad en schreef ik artikelen voor *Heemschut*. Op die werktafel ontstonden [vele] plannen.’²⁷

Het was ook het jaar waarin Brinkgreve onverwacht lid werd van de gemeenteraad. Hij stond op een onverkiesbare plaats van de KVP-lijst, maar werd met voorkeursstemmen gekozen. Hij mocht in de raad zeggen wat hij wilde, voor hem gold geen fractiediscipline, want alleen onder die voorwaarde was hij bereid zitting te nemen in de raad. Toen op 14 december 1966 het debat plaatsvond over het bouwplan van de ABN aan de Vijzelstraat, was Brinkgreve de enige

21 Brinkgreve, *Mozaïek*, p. 83.

22 G. Brinkgreve, ‘Bewaard in het hart. Lijnbaansgracht 324-325’, *Binnenstad* 161 (1996) december.

23 J. Oldenburger, ‘Hoe het allemaal begon’, *Binnenstad* 250 (2012) maart.

24 ‘Afscheidsrede Geurt Brinkgreve, Bethaniënklooster 6 december 2002’, samengevat door Frans Heddema, *Binnenstad* 199 (2003) april.

25 Afscheidsrede Geurt Brinkgreve 2002.

26 Idem.

27 G. Brinkgreve, ‘Wonen aan het water’, *Binnenstad* 181 (2000) maart/april.

van de KVP-fractie die zich tegen het bouwplan bleef verzetten en stapte hij uit protest uit de raad. Hij ging zich toeleggen op de buitenparlementaire actie, waarover zo dadelijk meer.

In deze raadsperiode begon Brinkgreve ook een eigen restauratiebureau. Dat begon op een haast toevallige manier. Als voorzitter van de kunstenaars­sociëteit *Arti et Amicitiae* werd hij in 1960 opgebeld door Hein Weller, sinds 1958 hoofd van BMZ, of er onder de kunstenaars een koper te vinden zou zijn voor een bedreigd woonhuismonument in de Jordaan: Eerste Tuindwarsstraat 19. Naar aanleiding van Wellers vraag richtte Brinkgreve de Stichting Diogenes op, met als doelstelling het huisvesten van kunstenaars. Het adres aan de Tuinstraat werd de eerste restauratie van de stichting, al had Brinkgreve nog weinig ervaring met restauratiewerk. Maar dat veranderde toen hij als voorzitter van *Arti* te maken kreeg met restauratiewerkzaamheden aan het sociëteitsgebouw van *Arti* aan het Rokin dat volgens de bouwinspecteur van Bouw- en Woningtoezicht op instorten stond. Die restauratie in 1962/64 was voor Brinkgreve naar eigen zeggen zijn leerschool van de restauratiepraktijk.²⁸ De ervaring die hij opdeed, kwam goed van pas bij zijn eigen restauratiewerk.

Brinkgreve verhuisde in 1965 met zijn gezin naar Sloterkade 21, het zogeheten Aalsmeerder Veerhuis. Dit logement uit 1634 was in 1925 aangekocht door de Vereniging Hendrick de Keyser die het in 1960 ingrijpend restaureerde en als kantoorruimte verhuurde aan Diogenes. Geurt Brinkgreve huurde het woongedeelte. Het Veerhuis werd een begrip in Amsterdam, omdat de bestuurskamer de kraamkamer was van vele initiatieven (afb. 7). Hier was ook Brinkgreves restauratiebureau gevestigd. Het was een periode van nauwe samenwerking met BMZ. Brinkgreve noemde dit bureau een ‘aanlegsteiger’: hij kon hier als het ware bij het ambtelijk apparaat aanmeren, wat hem hielp om de benodigde vergunningen te krijgen.²⁹ Elke restauratie, waarin een monument weer bruikbaar werd gemaakt, ongeacht de eigenaar, werd gezien als een overwinning op het gemeentelijke beleid.³⁰

HET EXPERIMENT AAN DE ZANDHOEK We zagen dat het in 1955 nog niet vanzelfsprekend was om versleten panden weer geschikt te maken voor bewoning. Toch bestond er al tientallen jaren een vereniging die zich hiermee bezig hield, namelijk de Vereniging Hendrick de Keyser. Deze restaurerende instelling was in 1918 opgericht, als reactie op de sloop van een fraai zeventiende­eeuws hoekhuis op de Westermarkt met het idee dat de enige manier om een kostbaar monument te redden bestond uit aankoop. Het huizenbestand van de vereniging bestaat stuk voor stuk uit uiterst waardevolle gebouwen en vormt als het ware een museale collectie. Brinkgreve beschouwde de binnenstad echter als een ‘wonderlijke eenheid van aanleg en huizenbouw’ en om dat als geheel te beschermen was een benadering zoals die van Hendrick de Keyser, het verzamelen van uitsluitend unieke objecten, niet toereikend. In het *Memorandum* van 1955 constateerde hij dan ook

28 Brinkgreve, *Mozaïek*, p. 94. Overigens bleek dat het gebouw gesloopt zou moeten worden als het Schemaplan van 1931 werd uitgevoerd: er was voorzien in een verkeersdoorbraak van het Spui naar het Rokin. Misschien dat Brinkgreve daardoor op het idee is gekomen dat een restauratie op een strategische plaats gemeentelijke planvorming kan saboteren.

29 Brinkgreve, *Mozaïek*, p. 106.

30 Een volledig overzicht van de vele door het restauratiebureau in het Aalsmeerder Veerhuis gerestaureerde panden is te vinden op: W. Schoonenberg, ‘Stichting Diogenes’, Amsterdam Monumentenstad. Database van de grachtengordel, website bezocht 14 augustus 2023, amsterdam-monumentenstad.nl/database/grachtenboek_tekst.php?id=62.

7 Het bestuur van de Stichting Diogenes vergadert in het Aalsmeerder Veerhuis, maart 1970. Fotograaf onbekend, collectie Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad. Geurt Brinkgreve (op de rug gezien) zit aan het hoofd van de tafel. Rechts van hem Jaap Oranje.

dat het ‘thans niet meer [gaat] om de zorg voor het enkele uitzonderlijke gebouw, maar voor de tienduizenden doorgaans in slechte staat verkerende huizen, die tezamen de Nederlandse steden hun eigen karakter geven.’³¹ Dat betekende ook dat de wijze van restauratie ‘van geheel andere beginselen [moest] uitgaan dan bij de Vereniging Hendrick de Keyser, namelijk bruikbaarmaking voor een moderne bestemming met behoud van cultureel waardevolle elementen enerzijds en de mogelijkheden tot stedenbouwkundig herstel anderzijds.’ Zelfs ‘architectonisch waardeloze panden en braakliggende terreinen’ moesten worden verworven, hersteld en bebouwd om de oude stad te rehabiliteren. Dat was ‘op een economisch geheel ander niveau dan de restauratie van een gotische kerk of stadhuis, waarbij de rentabiliteit nauwelijks aan de orde is.’ Brinkgreve was dus voorstander van een restauratiemethode die bij de Vereniging Hendrick de Keyser ondenkbaar was, namelijk herbouw met hergebruik van alle afkomende waardevolle materialen (klauwstukken, natuurstenen dorpels, balken, gesneden deuren, schoorsteenmantels, zoals het *Memorandum* opsomt). Herbouw werd als een noodoplossing gezien, wanneer het bouwkundig verval zo ver was gevorderd dat ‘het gebouw niet meer in een redelijke toestand (was) te brengen’.

Een hele rij versleten zeventiende-eeuwse woonhuizen aan de Zandhoek was een goed voorbeeld van deze benadering (afb. 8). De Vereniging Hendrick de Keyser kon in 1954 met haar museale benadering slechts één pand aankopen en restaureren, wat de problema-

31 *Memorandum*, 1955. Ook de volgende citaten komen hieruit.

8 Zandhoek 13 vóór restauratie. Foto Bureau Monumentenzorg, 1959, Stadsarchief Amsterdam (BMA B00019000056_001). Zandhoek 13, het tweede pand van rechts, was de eerste restauratie die Stadsherstel uitvoerde.

9 ↗ Zandhoek 10 na restauratie. Foto Maarten Brinkgreve, circa 1970, collectie Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad. Zandhoek 10 is het middelste pand.

tiek van de binnenstad exact weergaf. In de binnenstad moesten niet enkele bijzondere objecten worden gered, maar het ensemble van vele op zichzelf misschien niet eens zo waardevolle woonhuizen. Samen zijn zij immers, binnen de context van de stedenbouwkundige aanleg van de oude koopmansstad, wel verantwoordelijk voor het karakteristieke stadsgezicht van Amsterdam. De Zandhoek was een goede proeftuin voor die benadering: een hele rij woonhuizen die op een rendabele wijze opgeknapt moest worden om aantrekkelijke woonruimte te bieden.³² Pand voor pand werd aangepakt. Het begon met Zandhoek 2 door architect W.D. Wouter, direct gevolgd door Hendrick de Keyser met Zandhoek 4 in 1954. Stadsherstel volgde met Zandhoek 13 in 1959 (haar eerste restauratie!), Diogenes met Zandhoek 10 in 1964.³³ Particulieren maakten de rest af. Het gebeurde allemaal onder begeleiding van BMZ (afb. 9). Het was geen toeval dat Stadsherstel juist hier begon met het herstellen van de stad. Het experiment aan de Zandhoek stond model voor de restauraties die vanaf dan in de jaren zestig en zeventig in de Amsterdamse binnenstad zouden plaatsvinden.

HUIS DE PINTO Sommige van zijn projecten koos Brinkgreve met als doel de gemeentelijke stadsvernieuwing in een geheel andere richting te dwingen. Het behoud van enkele panden had dan als gevolg dat een grootschalig plan van de gemeente onmogelijk werd. Het belangrijkste voorbeeld daarvan is de restauratie van het Huis de Pinto in de Sint Antoniesbreestraat (afb. 10).³⁴ Het

32 Afscheidsrede Geurt Brinkgreve 2002. Samengevat in *Binnenstad 199* (2003) april.

33 G. Brinkgreve, 'De stichting Diogenes. Van krot tot atelier', in: *Phoenix. Verdwijnd of herrijzend Amsterdam*, Amsterdam 2004, p. 52-65

10 Huis De Pinto tijdens de restauratie van 1974/75. Foto Maarten Brinkgreve, 1975, collectie Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad. Het Huis De Pinto werd in 1974/75 gerestaureerd, te midden van de kaalslag als gevolg van de slopingen. Op de achtergrond het 'Mau-poleum' (Burgemeester Tellegenhuis), dat de beoogde schaal van de kantoren in het Wederopbouwplan weergeeft.

Wederopbouwplan Nieuwmarktbuurt uit 1953 bestond niet alleen uit de aanleg van een vierbaans autoweg (van de Weesperstraat via de Jodenbreestraat naar een verkeersdoorbraak dwars door de Nieuwmarktbuurt), maar ook uit een geheel nieuwe indeling van de stedenbouwkundige structuur, waarbij de bestaande bebouwing moest plaatsmaken voor grootschalige nieuwbouw. Zoals de Zandhoek model stond voor een nieuwe benadering voor stadsvernieuwing, zo was het Nieuwmarktplan een voorbeeld bij uitstek van de oude benadering van Publieke Werken, gebaseerd op vooroorlogse stedenbouwkundige ideeën en verkeersplannen.

In 1964 werd een onteigeningsplan vastgesteld, waarna de onteigeningen en sloop begonnen. De gelukkige omstandigheid was, dat monumentenzorgers als Geurt Brinkgreve in hun protest een nieuwe groep van actievoerders aan hun zijde vonden, de Provo-beweging. Ze ontdekten dat zij, ondanks hun verschillen in achtergrond en spreekstijl, eigenlijk hetzelfde nastreefden: 'een stad met buurten waar wonen, spelen, werken, leren en winkelen vlakbij en door elkaar gebeurt voor jonge en oude mensen,' zoals het in grote letters kwam te staan op één van de afbraakpanden in de Nieuwmarktbuurt.

Brinkgreve richtte in 1967 de Werkgroep Amsterdam 1975 op, met als doel een herstelplan voor de hele binnenstad en onmiddell-

34 Dit hoofdstuk is ontleend aan: Schoonenberg, 'Hoe de Nieuwmarktbuurt werd gered'. Zie ook: A. Albers, 'Bloedbroederschap tussen buurtbewoners en architecten. Stadsvernieuwing in de Nieuwmarktbuurt', *Amstelodamum* 108 (2021) 3, p. 163-184.

11 Amsterdaad '75, affiche, 1967.
Collectie Vereniging Vrienden van de
Amsterdamse Binnenstad.

lijke intrekking van het Wederopbouwplan Nieuwmarkt. Behalve Heemschutter Ton Koot en enkele bevriende architecten nam hier ook een provo aan deel: Luud Schimmelpennink. De eerste actie van deze werkgroep betrof een reclamecampagne, modern voor zijn tijd, met een handtekeningenactie die in een week tijd 110.430 adhesiebetuigingen opleverde (afb. 11).³⁵ Als gevolg van deze ongekende uiting van massaprotest werd de sloop in de Nieuwmarktbuurt tijdelijk stopgezet en liet het gemeentebestuur een werkgroep een nieuw Plan Nieuwmarkt ontwerpen. Daarin zat, naast Meischke en Brinkgreve, ook Cornelis van Eesteren, die als stedenbouwkundige juist verantwoordelijk was voor de gemeentelijke planvorming. Uit de verslagen blijkt dat de heren elkaar niet begrepen, laat staan dat ze tot een gezamenlijk standpunt konden komen. Daarna vroeg de gemeente aan drie architecten, onder wie Aldo van Eyck, een alternatief plan uit te werken, echter met behoud van de vierbaans autoweg door de buurt.³⁶ De gemeente deed echter niets met de uitkomsten daarvan, waarna de sloop werd hervat.

35 SAA, collectie Geurt Brinkgreve, toeg.nr. 1254, Raadsadres Werkgroep Amsterdam 1975, 7 december 1967.

36 SAA, collectie Geurt Brinkgreve, toeg. nr. 1254, Brief van burgemeester Samkalden aan de Werkgroep Amsterdam 1975, 15 april 1970.

12 Hans 't Mannetje, De Grenspaal, monument in de Jodenbreestraat, 1989. Foto Walther Schoonenberg, 2005.

Brinkgreve gaf het niet op, maar richtte in juni 1971 de Stichting De Pinto op met als doelstelling: het herstel van het hele bouwblok aan de Sint Antoniesbreestraat, waarvan het Huis De Pinto deel uitmaakte. Als dat blok zou blijven staan, kon het wederopbouwplan niet worden uitgevoerd, inclusief de vierbaans autoweg. De panden stonden letterlijk in de weg. De strijd leek gestreden toen de gemeenteraad op 5 januari 1972 besloot de vierbaans autoweg te schrappen. Op 7 juni 1973 werd door de gemeenteraad de nota inzake rehabilitatie van de Nieuwmarktbuurt aanvaard. Maar Publieke Werken bleef uitvoering geven aan vernieuwingsplannen en stelde voor het Huis de Pinto enkele meters naar achteren te schuiven. Door samen te werken met de Algemene Woningbouw Vereniging wist Brinkgreve op 24 januari 1975 een akkoord over de rooilijn van de Sint Antoniesbreestraat te sluiten met wethouder Lammers. Pas toen was er duidelijkheid over het behoud van het historische stratenplan. Het Huis de Pinto was op dat moment al gerestaureerd. Het conserverende bestemmingsplan werd op 11 juni 1980 door de gemeenteraad vastgesteld.³⁷

De Pintohuis-kwestie markeert de omslag in het gemeentelijk beleid voor de binnenstad. In 1989 werd een gedenkteken opgericht op de Sint Antoniessluis ter herinnering aan de strijd in de Nieuwmarktbuurt, op initiatief van de door Brinkgreve opgerichte Stichting Amsterdam Versierd (afb. 12). In 1998 werd de Stichting De Pinto opgeheven, het doel was immers bereikt, waarna het Pintohuis in eigendom kwam van Stadsherstel.

37 SAA, Archief van de Projectgroep Nieuwmarkt, toeg.nr. 31904, inv.nr. 80, Bestemmingsplan Nieuwmarkt, 11 juni 1980.

38 R. Roegholt, 'De mythe van de Jordaan', in: P. Spies (red.), *De Jordaan gaat nooit verloren*, Amsterdam 1997, p. 43-71.

39 *De Jordaan. 28000 meter gevelwand. Uitgave ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg te Amsterdam*, Amsterdam 1978.

40 Een onderstuk is het overgebleven onderste gedeelte van een huis, waarvan de verdiepingen zijn gesloopt.

41 Voorbeelden van zijn restauraties in de Jordaan: Eerste Tuindwarsstraat 19 (1961), Nieuwe Leliestraat 98 (1962), Egelantiersgracht 66-68-70 (1963/64), Prinsengracht 124-126 (1966/68), Goudsbloemstraat 79-83 (1970), Lindengracht 49-51-53 (1970/72), Palmgracht 73-79 (1973), Eerste Anjeliërsdwarstraat 26-34 (1974/75), Anjeliërsstraat 89 (1975/76) en Tuinstraat 146-154 (1976).

CLAES CLAESZ HOFJE De Nieuwmarktbuurt was niet de enige buurt waarmee de gemeente grote plannen had. Een andere buurt die volledig op de schop moest, was de Jordaan. Ook voor deze buurt dreigde in de jaren zestig een wederopbouwplan waarin vrijwel de gehele wijk vervangen zou worden door een moderne woonwijk met veel groen. Het plan was vergelijkbaar met de al begin jaren zestig grotendeels gesloopte Oostelijke Eilanden.³⁸ De Jordaan verkeerde in een toestand van verval en er waren al honderden panden verdwenen. Het boek *De Jordaan. 28000 meter gevelwand* van BMZ geeft daarvan een ontluisterend beeld.³⁹ Van de 28 kilometer uitgetekende gevelwanden werd 5,5 kilometer, dus zo'n twintig procent, ingenomen door gaten en 'onderstukken'.⁴⁰ Er was veel te doen. Brinkgreve was dus al vanaf de jaren zestig behoorlijk actief in de buurt.⁴¹

Ook hier volgde hij de strategie een gunstig gelegen bouwblok te restaureren, in dit geval een locatie waar de gemeente een plantsoen had gedacht. Het betrof het blok waarin het Ansluhofje lag, gelegen tussen de Egelantiersstraat, de Tuinstraat en de Eerste Egelantiersstraat. Niet alleen het hofje, gesticht in 1626 door Claes Claesz Anslu, ook de huizen aan de straat waren in een erbarmelijke staat, voor een deel zelfs geheel verdwenen. In 1965 werd door Brinkgreve de Stichting Claes Claesz. Hofje opgericht met het doel het hele bouwblok te herstellen. Hij/de Stichting begon direct met de restauratie van het hofje (afb. 13). 'Een meesterzet,' volgens

13 Claes Claesz Hofje vóór restauratie.
Foto Maarten Brinkgreve, jaartal onbekend, collectie Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad.

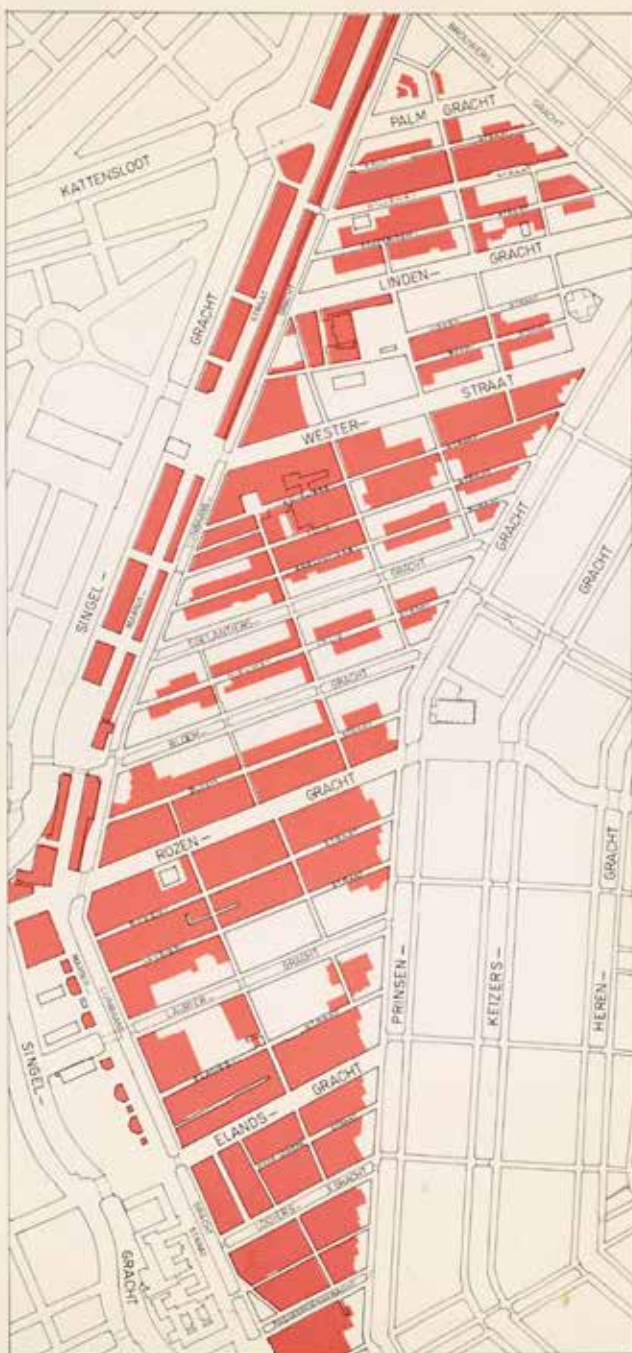

- 42 Roegholt, 'De mythe van de Jordaan', p. 61.
- 43 G. Brinkgreve, 'Het Claes Claesz. Hofje', in: G. Brinkgreve e.a., *Tien jaar Diogenes. 1960-1970*, Amsterdam 1970, p. 72-81.
- 44 Zie voor de officiële plankaart: P. Spies (red.), *De Jordaan*, p. 92-93.
- 45 H. de la Fontaine Verwey en L.C. Schade van Westrum, *Commentaar op Schetsplan Jordaan*, folder uitgegeven door het Genootschap Amstelodamum in 1970; 'Sanering van de Jordaan' (ondertekend door d.S.R.), in: *Heemschut*, 47 (1970) 2, p. 33-34; G. Brinkgreve, 'Het schetsplan-1969 voor de Jordaan', *De Lamp van Diogenes* 84 (1984) februari.
- 46 G. Brinkgreve, 'Sanering van de Jordaan. Een antwoord aan ir. H. Davidson', *De Lamp van Diogenes* 15 (1970) december. Herdrukt in: G. Brinkgreve (red.), *Veldboek met distels. 40 jaar Diogenes*, Bussum 2000.
- 47 P. Spies (red.), *De Jordaan*, p. 63.
- 48 F. Heddema, 'Affiches die de stad veranderden', in: G. Brinkgreve e.a., *Phoenix. Verdwijnend of herrijzende Amsterdam*, Amsterdam 2004, p. 27-29.
- 49 Heddema, 'Affiches', p. 29.

stadshistoricus Richter Roegholt, 'waarbij nog een tweede meesterzetz kwam, namelijk dat zij ir. Jakoba Mulder bereid vonden voorzitter van hun stichting te worden.'⁴² Zij was oud-hoofd van de afdeling Stadsontwikkeling. In 1968 begon de restauratie, op 3 oktober 1969 vond de feestelijke opening plaats.⁴³

Dat was net voordat de gemeente haar plannen voor de buurt bekend maakte. In december 1969 werd huis aan huis een 'groene folder' over de gemeentelijke plannen voor de buurt verspreid. Het bevatte een schetsplan voor de vernieuwing van de buurt, feitelijk het toepassen van de benadering van een moderne nieuwbouwwijk in de polder in de bestaande stad.⁴⁴ Er volgden inspraakavonden. Meteen vormden enkele buurtbewoners, onder wie de schilder en milieuactivist Wouter van Dieren, de actiegroep Jordaad.⁴⁵ Geurt Brinkgreve deed daaraan mee – hij bedacht ook de naam – en ondersteunde de bewoners vanuit het Veerhuis.⁴⁶ Hij liet het architectenduo Ronstadt en Mol (dat ook voor hem werkte in het Pinto-project) een affiche maken met de tekst 'De Jordaan in puin? De afbraak is in 't rood gekleurd, het zal je huis maar wezen' (afb. 14).⁴⁷ Nauwkeurig was op de plattegrond aangegeven wat volgens Publieke Werken moest verdwijnen.⁴⁸ Bij het verwerken van de gegevens had de actiegroep hulp gekregen van architect Kees Wegener Sleswijk. Die werkte toen nog bij de afdeling Stadsontwikkeling van de gemeente, en daarom moest zijn hulp geheim blijven; tijdens een vergadering op de Bloemgracht droeg hij een bivakmuts.⁴⁹ Het affiche werd door de werkgroep verspreid en

DE JORDAAN IN PUIN?

de afbraak is in 't **rood** gekleurd!
het zal je huis maar wezen!

actie jordaád

14 Actiegroep Jordaaad, affiche *De Jordaan in puin?*, 1969. Collectie Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad.

hing achter vele ramen in de buurt. Het protest was zo massaal dat wethouder Lammers, zéér tegen de zin van zijn ambtenaren, het plan op 7 oktober 1970 introk.⁵⁰ Uiteindelijk kwam er op 22 juni 1972 een conserverend bestemmingsplan.⁵¹ Om dat feit te markeren, sloeg wethouder Lammers op 6 september 1972 de eerste paal voor historiserende nieuwbouw naast het behouden gebleven hofje. Dat was eveneens gerealiseerd door de Stichting Claes Claesz. Hofje. Het hele project was niet doorgestaan als het aan Publieke Werken had gelegen. Lammers deed de als grap bedoelde uitspraak: 'Een illegale paal slaan, om je rot te lachen.'⁵²

ANDERE STICHTINGEN In het Aalsmeerder Veerhuis kwamen nog meer stichtingen tot stand, allemaal met het doel panden in de Amsterdamse binnenstad te redden, zoals de stichtingen West-Indisch Huis, Bethaniënklooster, Jan Pietersz Huis en zelfs Moskee Vinkenstraat. Dat Brinkgreve niet alleen voor de huursector restaureerde maar ook in de koopsector actief was, blijkt uit de oprichting van de Stichting Aristoteles. Deze monumentenstichting realiseerde op een aantal plaatsen in de binnenstad woningen in een financieel aantrekkelijke constructie voor gezamenlijke bewoners-eigenaren: iedere deelnemer werd economisch eigenaar van een woning, maar het juridisch eigendom van het gehele huis of de groep huizen lag bij de stichting.⁵³ Het zijn dus koopwoningen, maar zonder de ingewikkelde rompslomp van de realisatie; die nam de stichting voor haar rekening. De formule was bedacht door de jurist Jaap Oranje, een medestander van Brinkgreve en zowel de oprichter als de voorzitter van de Stichting Aristoteles. De stichting wist een aantal belangrijke restauraties mogelijk te maken, wanneer de meer gebruikelijke methode van restauratie voor de huursector financieel niet mogelijk was, bijvoorbeeld omdat er geen monumentensubsidie kon worden verkregen.⁵⁴ De restauraties werden uitgevoerd door het restauratiebureau in het Aalsmeerder Veerhuis.

Onder de projecten van Aristoteles bevinden zich enkele spectaculaire restauraties. Op Prinsengracht 562-564 en Spiegelgracht 2 werd in 1971 een drietal huizen gerestaureerd, naar ontwerp van architect Pieter Pals. De sloop van de vroeg-twintigste-eeuwse gevel van Prinsengracht 562, die in zeer slechte staat verkeerde, en vervanging daarvan door een historiserende gevel werd bekritiseerd door Aart de Vries, een medewerker van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (nu Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).⁵⁵ Bij deze restauratie werd een fraaie rococo-klokgeveltop hergebruikt, die afkomstig was van een gesloopt pand aan de Nieuwendijk. De Vries zag liever 'de eigen tijd spreken in plaats van de klok terug te draaien'.

Dat gebeurde natuurlijk bewust. Op Raamgracht 17 herbouwde Brinkgreve in 1976 een achttiende-eeuws woonhuis. Architect Gerard Prins baseerde zich in zijn restauratieontwerp (afb. 15) op de achttiende-eeuwse tekening uit de Atlas van Fouquet (afb. 16). Voor dit project werd door kunstenaar Hans 't Mannetje een nieuwe geveltop gehakt. Het Restauratieatelier Uilenburg, waar deze beeldhouwer werkte, was overigens ook al een initiatief van Brinkgreve.⁵⁶

50 G. Brinkgreve, 'Microscop en telescoop', *Binnenstad* 182 (2000) mei/juni, p. 57. Zie ook: 'Lammers belooft Jordaan nieuw schetsplan', *Het Parool*, 9 oktober 1970.

51 SAA, collectie Geurt Brinkgreve, toeg.nr. 1254.

52 Brinkgreve, 'Wonen aan het water', p. 49.

53 'De Stichting Aristoteles', *De Lamp van Diogenes* 58-59 (1980) januari. Zie ook: G. Brinkgreve, 'Een tros van kleine stichtingen', in: *Levend Amsterdam, Hoe een stad met haar monumenten omgaat*, Amsterdam 1987, p. 44-53.

54 Voorbeelden van door de Stichting Aristoteles gerealiseerde restauraties of nieuwbouw zijn: Bethaniëndwarsstraat 18, Herengracht 43-45, Lindengracht 12, Lindengracht 49-53, Palmgracht 73-79, Prinsengracht 562-564 en Raamgracht 17.

55 A. de Vries, 'Bescherming en restauraties. Hoe wordt er met de Amsterdamse binnenstad omgesprongen?', *Ons Amsterdam* 33 (1981) 7-8, p. 211-216.

56 G. Brinkgreve, 'Twee gedenktekens', in: G. Brinkgreve (red.), *Veldboek met distels*, p. 64-73.

16 Herman Schouten, Raamgracht met Zuiderkerkstoren, circa 1770/80. Potlood, pen en penseel in grijs, 23,5 x 33,1 cm. Stadsarchief Amsterdam, collectie Van Eeghen (010055000437).

Daar werd het herstelwerk aan bouwbeeldhouwwerk gedaan. De herbouw van Raamgracht 17 in een historische verschijningsvorm werd in dit geval belangrijk gevonden omdat het pand in de zichtlijn van de Groenburgwal naar de Zuidertoren staat. Ook al betrof het volledige nieuwbouw, er werd door BMZ volledig aan meegewerkt. Zo maakte het bureau een fotomontage met de tekening van de geveltop van Fouquet. Zowel Prinsengracht 562 als Raamgracht 17 zijn vooralsnog geen beschermde monumenten, maar vormen eigenlijk 'Post 65'-architectuur op de heel speciale stadsgezicht-gerichte manier van Brinkgreve.⁵⁷

VISIE OP DE MONUMENTENZORG Volgens Brinkgreve hadden de restauratiedoctrines van de ambtelijke monumentenzorgers weinig te maken met de praktijk van het restauratiewerk op de steiger. Dat bracht hem soms in conflict met de Rijksdienst, die zijns inziens te dogmatisch was. Een groot meningsverschil ontstond over het West-Indisch Huis aan de Haarlemmerstraat, een belangrijk monument dat in 1975 door brand was beschadigd. De door Brinkgreve opgerichte Stichting West-Indisch Huis maakte een restauratieplan waarin negentiende-eeuwse aanbouwen op de binnenplaats zouden worden verwijderd en in die binnenplaats een nieuwe stoep zou worden gebouwd, een herstel van de zeventiende-eeuwse toestand (afb. 17). Het was volgens Brinkgreve een gelukkige omstandigheid dat het herstel van de oude, onbebouwde

57 De auteur werkt aan een inventarisatie waarover hij een vervolgartikel hoopt te schrijven. Voor Raamgracht 17 heeft de VVAB een gemeentelijke monumentenstatus aangevraagd.

15 Raamgracht 17, herbouwd in 1976 met een door Hans 't Mannetje nieuw gehakte geveltop. Foto Walther Schoonenberg, 2017.

situatie van de binnenplaats samenviel met de nieuwe functie van het gebouw, namelijk trouwlocatie, waarvoor de stoep naar de grote zaal nodig was. De volgebouwde binnenplaats maakte dit belangrijke monument onbruikbaar voor die nieuwe functie, die de redding van het gebouw was. De Rijksdienst zag het anders: de aanbouwen op de binnenplaats vormden in haar visie een belangrijk hoofdstuk in de bouwgeschiedenis van het pand. Brinkgreve kreeg toch zijn zin: het restauratieplan werd uitgevoerd.

De kwestie vormde de aanleiding voor de publicatie van een beroemde brochure van Brinkgreve onder de titel: *Monumenten- of documentenzorg?*⁵⁸ De bekritiseerde doctrine luidde volgens Brinkgreve:

‘Laat zitten wat er zit en repareer het, restanten van vroegere verbouwingen, hoe ontsierend ook, zijn voor ons belangrijker dan een oudere vorm, ook al is deze nauwkeurig bekend, architectonisch sterker en beter in het gebruik. Monumentenzorg heeft plaats gemaakt voor documentenzorg, door de consolidatie van vroegere monumentenverminderingen.’

Het ging Brinkgreve niet alleen om behoud, maar tevens om het herstel van schoonheid:

‘Het is de kern van de hele monumentenzorg. Het welslagen van de monumentenzorg is afhankelijk van de emotionele verbondenheid die de monumenteigenaren voelen met de aan hun zorg toevertrouwde gebouwen. De architectuurhistorische uitpluizerij is daarbij wel van belang, maar zij staat niet op de eerste plaats. Wordt die emotionele band gekwetst door het van ambtelijke zijde tot absolute norm verheffen van een specialistendom, dan verzuurt de emotie tot ergernis. De reactie is voorspelbaar: laten de heren de puinhopen dan zelf maar opknappen.’⁵⁹

In 2004 – één jaar voor zijn dood – gaf ik Brinkgreve een knipseltje uit de nieuwsbrief van de Rijksdienst, een recensie van het jubileumboek van het vijftigjarige bureau Monumenten en Archeologie (sinds 2002 de opvolger van BMZ). Daarin werd door een medewerker van de Rijksdienst het restaureren van verkrotte panden in de Amsterdamse binnenstad vanaf 1953 ‘visieloos’ genoemd. Er werd immers ‘een ideaalbeeld van historisch Amsterdam’ gebouwd door ‘lange tijd te blijven reconstrueren’, totdat men uiteindelijk keurig in de pas liep met het beleid van de Rijksdienst. Bij Brinkgreve moeten alle stoppen zijn doorgeslagen toen hij dit las. Hij noemde het een ‘minachtende onbeschoftheid’ om het succesvolle herstelbeleid als ‘visieloos’ te kenschetsen.⁶⁰ Dankzij dat werk was de Amsterdamse binnenstad, volgens de Rijksdienst niets dan krotten, immers gered van de ondergang. Tegenover de krottopruimers met de sloopkogel stonden de stadsherstellers op de restauratiesteiger. En was het niet wetenschappelijk? ‘Vergeten wordt voor het gemak dat het systematische bouwhistorisch onderzoek van ontelbare woonhuismonumenten als eerste fase van een restauratieplan door BMZ onder leiding van Meischke en Zantkuijl werd ontwikkeld.’ Brinkgreve sloot zijn betoog af met de woorden: ‘De huidige RDMZ [Rijksdienst voor de Monumentenzorg] is voor

58 G. Brinkgreve, *Monumenten- of Documentenzorg*, Amsterdam 1979.

59 Idem, p. 15.

60 Geciteerd in: Brinkgreve, *Mozaïek*, p. 109.

mij een vijandig instituut geworden.’ Hij noemde het hoofdstuk over de Rijksdienst in zijn memoires veelzeggend: ‘Een verbroken relatie’.

TEN SLOTTE Wat is nu precies de betekenis geweest van Brinkgreve voor het behoud van de binnenstad? Hij zei er zelf dit over: ‘Mijn aandeel in de kentering van het toekomstbeeld van de oude stad werd eerst genegeerd, en nu overschat. Het was altijd teamwork. Het enige dat ik er zelf van kan zeggen: ik ben er vanaf het eerste begin bij geweest, toen nog maar weinig mensen de overtuiging deelden dat handhaving en herstel van het oude stadsbeeld en van een gemengde woonfunctie géén hersenschim was’.⁶¹ Hij wees er met nadruk op dat hij het niet allemaal alléén heeft gedaan. Hij was omringd door gelijkgestemden en sommigen van hen zijn er nog steeds, zoals Simon Blijleven, directeur van de Stichting Diogenes, op het Aalsmeerder Veerhuis. En hij roemde, in zijn afscheidsrede, Stadsherstel als een ‘fakkeldrager’.⁶²

In 2000 kreeg hij voor zijn pionierswerk de prestigieuze Europa Nostra-prijs, de onderscheiding die de internationale erfgoedorganisatie toekent aan personen of instellingen die uitzonderlijke

61 Brinkgreve, *Mozaïek*, p. 86.

62 Afscheidsrede Geurt Brinkgreve 2002.

initiatieven hebben ontplooid op het gebied van erfgoedbehoud. Als redenen voor de toekenning somde de jury op: ‘unceasing perseverance, fighting spirit, great eruditio [...] believe in the impossible’.⁶³ Zelf omschreef hij zijn levenswerk als ‘de verdediging van het historische stadsgezicht tegen geldzuchtige en modernistische kletsmeiers’.⁶⁴ En: ‘De gedachte dat de heel aparte schoonheid van de grachtengordel, de Jordaan en de Burgwallen zonder protest prijsgegeven zou worden aan de arrogantie van de ontwerpers van de Weesperstraat en de Bijlmer,’ schrijft Brinkgreve, ‘vond ik onverdraaglijk.’⁶⁵

De verdienste van Brinkgreve was dat hij als één van de eersten zag dat de binnenstad niet alleen een verleden, maar ook een toekomst had. Hij leverde een belangrijke bijdrage aan de omslag in het denken over de Amsterdamse binnenstad. Hij toonde aan dat versleten antieke huizen opgeknapt konden worden en – voorzien van modern wooncomfort – aan een hedendaagse behoefte konden voldoen, zonder dat hun waarde voor het stadsgezicht verloren ging. Het ging Brinkgreve niet alleen om het behoud van het individuele monument. Zijn stadsherstelbenadering betekende een verbreding van de aandacht naar de buurt als geheel en naar het stadsgezicht. Achteraf gezien kan niet anders dan geconcludeerd worden dat Brinkgreve een visionair was.⁶⁶ De historische binnenstad van Amsterdam werd immers de meest gewilde woonlocatie van Nederland. In 1978 stelde hij vast dat ‘het herstel van de monumentale binnenstad is begonnen’.⁶⁷ De geschiedenis heeft Geurt Brinkgreve gelijk gegeven.

Is zijn visie nog steeds relevant voor vandaag? De Amsterdamse binnenstad is zó populair geworden dat veel woningen niet meer te betalen zijn voor gewone mensen.⁶⁸ Jane Jacobs voorzag al een dergelijke ontwikkeling en sprak over ‘the self-destruction of diversity’: de diversiteit van de gemengde stad heeft de neiging zichzelf te vernietigen.⁶⁹ Geurt Brinkgreve had in zijn exemplaar een zin daarover aangestreept. Hij was dus op de hoogte van de zelfvernietigende kracht van het succes. Een binnenstad die zo aantrekkelijk is dat iedereen er wil wonen, werken en verblijven, kan aan haar eigen succes ten onder gaan. Alleen overheidsingrijpen kan dat voorkomen. Als Brinkgreve vandaag de vraag gesteld zou worden of de binnenstad nog steeds een toekomst heeft, dan zou hij vermoedelijk antwoorden: ‘Ja, want dankzij de stadsherstel-formule heeft de Amsterdamse binnenstad een betere uitgangspositie dan andere steden die volledig in particuliere en speculatieve handen zijn.’ Het feit dat veel woningen in bezit zijn van corporaties – woningbouwverenigingen waaronder ook restaurerende instellingen – verzacht een ontwikkeling die niet voor Amsterdam uniek is. Het stadsherstelidee is daarentegen wel uniek, dat had Anthony Tung goed gezien.

63 De onderscheiding (met deze tekst) hangt nog steeds aan de muur in het Aalsmeerder Veerhuis.

64 Brinkgreve, *Mozaïek*, p. 100.

65 Brinkgreve, *Mozaïek*, p. 111.

66 V. van Rossem, ‘Velen beschouwden hem ooit als gevaarlijke dwaas. De geschiedenis heeft Geurt gelijk gegeven’, *Binnenstad* 211 (2005) mei.

67 G. Brinkgreve, ‘Kentering’, *De Lamp van Diogenes* 50 (1978) juni.

68 F. Milikowski, *Van wie is de stad. De strijd om Amsterdam*, Amsterdam 2018.

69 Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*. Het is de titel van hoofdstuk 13.